

Studiemiddag Langeveldcentrum november 2014

Wahrheit und Methode

- hermeneutiek: verstaan en meeleeftbaar maken -

Deel 1

- Aanleiding
- Leven en werk van Gadamer
- Waarheid en Methode essentie van het boek

Deel 2

- De universele begrippen als theoretische grondslag vanuit de hermeneutische filosofie: de hermeneutische cirkel, e.v
- De specifieke begrippen van Gadamer: Wirkungsgeschichte, Einverständnis in der Sache en Verständigungsgemeinschaft (pag. 187-189 uit Psychotherapie door beeld- en begripsvorming)

Aanleiding

De vertaling van Gadamers magnus opus 'Wahrheit und Methode' door M. Wildschut inspireerde ons om de Duitse begrippen in het boek van onze leermeester Rob Lubbers "Psychotherapie door beeld-en begripsvorming" (Lubbers. R., 1988) eens tegen het licht te houden van de voorhanden zijnde Nederlandse vertaling met als doel deze begrippen beter te kunnen bevatten.

Ik ga in deze voordracht in twee gedeelten de filosoof Gadamer presenteren. Ik begin bij zijn leven en werk om hem te verstaan en zal in het tweede gedeelte drie belangrijke begrippen, die zijn werk kenmerken nader toelichten en verduidelijken.

Leven en werk van de filosoof Gadamer¹

Hans Georg Gadamer's leven overspant de hele twintigste eeuw. Een eeuw met een turbulente en uiteenlopende ontwikkeling met twee wereldoorlogen en enorme technische en culturele veranderingen. Hij wordt geboren op 11 februari 1900 in Marburg. Marburg ligt in de Duitse deelstaat Hessen en geniet vooral bekendheid door zijn universiteit. Zijn vader was daar hoogleraar farmaceutische scheikunde en volgens Hans Georg een 'vorser van formaat'.

In 1902 verhuisde het gezin naar Breslau (huidige Polen) en daar groeide Gadamer op. In 1904 overleed zijn moeder, zijn vader, voedde hem alleen op onder een streng bewind. Vader Gadamer was een echte bètawetenschapper met een antipathie voor de geesteswetenschappen en begrijpt niet wat zijn zoon Hans-Georg bezielt als hij in 1918 besluit om filologie, geschiedenis-wetenschappen en filosofie te gaan studeren in plaats van de 'zekere' natuurwetenschappen. Tot aan zijn achtentwintigste moet Gadamer zijn keuze voor de 'klets wetenschappen' rechtvaardigen tegenover zijn vader, die al op 51-jarige leeftijd aan kanker overlijdt.

¹ Hans-Georg Gadamer filosoof van de twintigste eeuw, grondlegger van de filosofische hermeneutiek (1900 – 2002). Uit: Kai Hammerstein, Gadamer, Lemiscaat Rotterdam

In 1918 begint Hans Georg Gadamer met studeren in zijn geboorteplaats Breslau. Hij volgt een breed scala aan vakken, met in het begin geen bijzondere interesse in filosofie. In 1920 zet hij zijn studie voort in Marburg. Hier raakt hij voor het eerst geïnteresseerd in de filosofie, in het bijzonder de Marburgerschool voor neo-Kantianen. In 1922 promoveert hij summa cum laude af op een werk over de antieke filosofie. In 1922 ontmoet Gadamer Heidegger voor het eerst en besluit hij naar Freiburg te vertrekken om college bij hem te volgen en tevens Heidegger's assistent te worden. Heidegger's tevredenheid over hem was snel bekoeld: "Als u niet genoeg hardheid jegens uzelf kunt opbrengen, wordt het niets met u". Gadamer is verpletterd en neemt het besluit klassieke filologie te gaan studeren om uit 'de denkhoudgreep' van Heidegger te geraken. Tijdens zijn studie filologie blijft hij echter wel student bij Heidegger en wordt hij zelfs door hem uitgenodigd zijn dissertatie te schrijven.

In 1927 studeert hij af. Er volgen 10 jaren van academisch leraarschap, voordat hij een benoeming tot hoogleraar in Leipzig krijgt. Na een korte periode in Frankfurt vertrekt hij naar Heidelberg, waar hij tot zijn emeritaat zou blijven doceren.

Gadamer bekleedt vanaf 1934 verscheidene hoogleraarsposten in Kiel, Leipzig en Frankfurt. In 1949 vestigt Gadamer zich definitief aan de Heidelbergse universiteit, wanneer hij de leerstoel van de overleden Karl Jaspers overneemt. Daar blijft hij tot aan zijn emeritaat in 1968. Op zeer hoge leeftijd maakt Gadamer nog regelmatig reizen rond de wereld, voor het geven van lezingen.

Naar eigen zeggen heeft Gadamer zich zo gezond weten te houden door veel te bewegen en dagelijks tenminste een glas wijn te drinken. Tot aan zijn vijfenzeventigste was Gadamer zelfs als fanatiek tennisser te vinden op de banen van de Heidelberger Tennisvereniging. Dezelfde vereniging waar Steffi Graf het tennisspel heeft geleerd.

Op uitnodiging van Heidegger schrijft Gadamer een 'echt' boek. Bij de presentatie van zijn manuscript van "Grundzüge einer philosophischer Hermeneutiek" dat in 1959 af is, becommentarieert Heidegger: "Ach, mein lieber Gadamer, was Sie machen isst alles doch nur Kleingeld". Gadamer heeft altijd de goedkeurende blik en steun van een vaderfiguur gezocht. Naast Heidegger was dit voor hem ook de fenomenoloog Edmund Husserl en hij zei altijd: "In de filosofie draait het uiteindelijk alleen maar om het kleingeld". In 1960 wordt, kort voor zijn emeritaat, het boek gepubliceerd onder de titel "Wahrheit und Methode".

Het is Gadamer's verdienste dat het hermeneutisch perspectief invloed heeft verworven in de sociale- en menswetenschappen. Hij werkt zijn legitimatie van de geesteswetenschappen zo grondig uit dat hij daarmee een beslissende invloed heeft gekregen op de hedendaagse filosofie.

Het opvallende aan Gadamer is dat hij, net als zijn landgenoot Immanuel Kant, pas op latere leeftijd zijn belangrijkste werken heeft geschreven. Dit late tijdstip is karakteristiek voor hem: Gadamer is een echte leraar geweest. Hij heeft zijn onderwijstaken altijd voorrang gegeven boven zijn andere verplichtingen als hoogleraar. Maar ook heeft Gadamer schrijfangst gehad: hij had het gevoel dat zijn leermeester Heidegger altijd over zijn schouder meekeek, iets wat het schrijfwerk nou niet echt bevordert heeft. En bovendien is hij zeer bescheiden geweest, wat remmend kan werken op de wil tot publiceren.

Dat de Duitse denker inderdaad niet hoog van de toren blaast, bleek in een televisiegesprek dat hij in 1996 hield met de filosoof Rüdiger Safranski. Op Safranski's vraag of hij zijn filosofie in één kernzin zou kunnen karakteriseren, antwoordde Gadamer: *“Het zou kunnen dat de ander gelijk heeft.”* Een bescheiden antwoord, maar ook een antwoord waarin hij de essentie van zijn gedachtegoed bondig prijsgeeft.

Waarheid en methode essentie van het boek

“Het zou kunnen dat de ander gelijk heeft”. Wat heeft Gadamer hiermee bedoelt in zijn magnus opus. Ik zal dicht bij de oorspronkelijke tekst Gadamer volgen vanuit zijn boek. Gadamer's filosofie is gecentreerd rond het omgaan van de mens met betekenis. De mens is een wezen met logos (een begrip afkomstig van Aristoteles). Dit wil zeggen dat de mens betekenis verstaat en te verstaan geeft. Alleen is betekenis nooit in een definitieve vorm gegeven, het bestaat niet in een simpele objectieve gegevenheid en ook niet in een subjectieve betekenisgeving. Omdat betekenis alleen maar in de uitleg wordt gegeven, kunnen we niet anders dan zo'n interpretatie proberen te bevestigen. Daarvoor moeten we een gesprek aanknopen met mensen met andere interpretaties. Maar in zo'n gesprek kan blijken dat mijn uitleg verkeerd is en dat de ander wel eens gelijk zou kunnen hebben.

De wijze waarop wij in de wereld verstaan, wordt in de filosofie met hermeneutiek aangeduid. Gadamer vat hermeneutiek op als een universeel principe, dat altijd en overal werkzaam kan zijn als het om verstaan van mensenwerk gaat. Hij stelde dat interpreteren bij alle menselijke uitingen in het geding is. Dus niet alleen bij teksten, maar ook bij kunstuitingen en gesprekken tussen mensen. Vanuit zijn nieuwe visie kenmerkt Gadamer het hele menselijk bestaan als hermeneutisch.

De publicatie *“Wahrheit und Methode”* vervult in **Deel I** een sleutelrol in de discussie over status en methodologie van de sociale- en menswetenschappen. Maar moest het worden samengevat tot een slagwoord dan zou dat zijn: *“een lofuiting van het vooroordeel”*.

Het is Gadamer er hier om te doen het vooroordeel opnieuw te waarderen na de negatieve bijklank die het in de Verlichting heeft gekregen. Het vooroordeel dat onpersoonlijk is, omdat het niet direct op een specifieke bron kan worden teruggevoerd, wijst volgens Gadamer niet op een gebrek, maar op een verbondenheid met een maatschappelijke en culturele traditie. De idee dat men van een traditie zou moeten emanciperen is volgens Gadamer onjuist.

Hij werkt dit uit aan de hand van hoe wij een kunstwerk (tekst, spel, toneelstuk, etc.) ervaren. In zijn visie is dat kunstwerk geen object (zoals de natuurwetenschappen), waar wij als kennend subject tegenover staan. Maar een toneelstuk, spel wordt opgevoerd in een betrokkenheid, waarin schrijver spelers, en toeschouwers opgenomen zijn.

In **Deel II** plaatst hij de volgende vraag op de voorgrond: wat gebeurt er als mensen proberen zichzelf te kennen op de manier, zoals dat in de geesteswetenschappen voorkomt?

Ik leer mijzelf alleen maar kennen via de kennis van de kunst, de taal, de moraal, de godsdienst, enzovoort. In deze exponenten van de cultuur krijgt het menselijk verstaan van betekenis zijn vorm.

De geschiedenis speelt hierbij een belangrijke rol. Volgens Gadamer zijn alle producten van de menselijke cultuur opgenomen in een historisch verband dat ze met ons verbindt en op afstand plaatst. Neem een boek als de Bijbel. We moeten dat niet opvatten als een boek van toen, wat steeds opnieuw gelezen is. De betekenis van een boek als de Bijbel ligt hem juist in de geschiedenis, waarin het gelezen en geschreven is. Alle mensen die het boek geïnterpreteerd hebben en erover in gesprek zijn geweest, maken deel uit van wat de betekenis van dat boek is.

Gadamer heeft hier een term voor ontwikkeld, te weten: Wirkungsgeschichte (in het tweede gedeelte gaan we hier veel dieper op in).

Deel III van *Wahrheit und Methode* handelt tenslotte over taal als medium van de hermeneutische ervaring. Het gaat over de ontologische wending van de hermeneutiek aan de hand van de taal. Gadamer volgt hier Heidegger die taal heeft beschreven als een medium waarin 'zijnsgeschiedenis' mogelijk wordt. Taal is voor Gadamer de behuizing van de mens. Taal heeft wat hij een sedimentfunctie noemt. Het verbindt groepen mensen. Daarnaast is het de grondslag van verstaan, maar even als het kunstwerk behoeft het representatie in een gesprek. Het gesprek creëert een eigen taal die dan haar eigen werkelijkheid ontsluit.

Tot slot

Het is hier dat waarheid voor ons ervaarbaar wordt. Waarheid kan dus niet natuurwetenschappelijk bereikt worden. Door gebruik te maken van een methode opponeert zij zich hier juist aan. Er is dan geen sprake van een dialoog, maar van dwang. Waarheid en methode zijn geopponeerd. Bubner (Duits filosoof 1973) vat dit op als 'Wahrheit und nicht Methode'.

Tweede deel:

Vooraf: wat is hermeneutiek

Hermeneutiek is een filosofische discipline die al door Homerus werd omschreven als interpretatie van de berichten van de goden aan de mensen. De boodschapper was Hermes. En het sleutelwoord is 'interpretatie'.

Eeuwen lang was hermeneutiek een methode om oude geschriften te interpreteren, de Bijbel of Romeinse wetboeken bijvoorbeeld. Na de Reformatie en de Verlichting werd het een zelfstandige filosofische wetenschap. In de 19e eeuw werd het al méér dan alleen de kunst van het interpreterend lezen van een tekst, maar werd het de leer van het verstaan of begrijpen van het leven zelf.

In de 20e eeuw werkten Heidegger en Gadamer dat nieuwe uitgangspunt verder uit, en aan Gadamer (1900-2002) komt de eer toe dat hij hermeneutiek tot een universeel principe heeft gemaakt. Hermeneutische discussies zijn gangbaar geworden in de literatuur- en kunstwetenschappen, geschiedeniswetenschap, psychologie en zelfs in de natuurwetenschappen (na Kuhn & Feyerabend o.a.).

Zijn stelling is dat het hele menselijke bestaan interpreterend is. Dat interpreteren een rol speelt bij het waarnemen, voelen en ervaren van alle menselijke uitingen. Dus bij het luisteren naar muziek, kijken naar een kunstwerk, lezen van een boek, het beleven van een maçonniek ritueel, en zeker bij gesprekken tussen mensen.

Proberen we niet van iedere handeling, gedachte of gezegde, van onszelf en van anderen, de betekenis te verstaan, dus te interpreteren? Het woord 'verstaan' had altijd al meerdere betekenissen. Denk maar aan 'de kunst verstaan van viool spelen', of 'beter verstaan met een hoortoestel', of 'een vreemde taal verstaan'. Daar is nu nóg een betekenis bijgekomen, namelijk hermeneutisch verstaan. Dat werd duidelijk toen we onze succesvolle methoden van de natuurwetenschappen ook in de menswetenschappen uitprobeerden. Toen werden we met de neus op het feit gedrukt dat 'verklaren' en 'verstaan' totaal verschillende zaken zijn.

Een natuurwetenschapper kan 'verklaren' dat een appel altijd naar beneden valt of dat water bij nul graden ijs wordt, maar niet waarom een grap wel of niet leuk is of waarom liefdesverdriet zeer doet. Zulke menselijke dingen kun je alleen maar 'verstaan', niet 'verklaren'. Dat geldt ook voor de meeste kunstvormen: die kun je wel verstaan maar niet verklaren.

De hermeneutische cirkel

Ik zal nu proberen het werk van Gadamer uit te leggen. Hij ontwikkelde zijn ideeën door het denken van Plato en Aristoteles te vergelijken met het denken van vandaag. Hij noemde zijn hermeneutisch interpreteren 'dialectisch', d.w.z. via vraag en antwoord, stelling en tegenstelling, interactie tussen subject en object, tussen kunstwerk en beschouwer, tussen muzikant en toehoorder, en natuurlijk ook tussen gesprekspartners, mijn invalshoek van nu.

Als we lezen of luisteren, merken we iets interessants. Om te weten wat een zin betekent, moeten we weten wat elk afzonderlijk woord betekent. Maar we kunnen pas zeker zijn wat de woorden betekenen als we weten wat de zin betekent. Zinnen hebben woorden nodig, maar woorden hebben zinnen nodig.

Voorbeeld: het woord 'lijn':

"Ajax had deze keer een zwakke verdedigingslijn"

"De minister hield zich strikt aan de partijlijn"

"Alle telefoonlijnen zijn bezet"

"De tekenaar kreeg geen lijn op papier"

"Ambtenaren zijn lijntrekkers"

Vijf verschillende betekenissen van het woord 'lijn', die pas ontstaan door het zinsverband. Als ik plotseling aan iemand vraag 'Wat is je lijn?', dan krijg ik van een dikke dame een ander antwoord dan van b.v. een politicus of een advocaat.

Dat dialectische heen-en-weer gaan tussen de sprekers gebeurt in wat Gadamer de 'hermeneutische cirkel' noemt (term van Heidegger). De delen bepalen de betekenis van het geheel en het geheel bepaalt de betekenis van de delen. Kijken naar een voetbalwedstrijd of naar een schilderij, of het voeren van een gesprek verschillen niet wezenlijk in dit opzicht.

Gadamer zelf gebruikt o.a. de rechtspraak als voorbeeld: een rechter moet een geschreven wet toepassen op een specifiek geval. Maar hij moet ook rekening houden met de bijzondere omstandigheden. Met zijn uitspraak geeft hij aan wat de wet in dit

specifieke geval precies te betekenen heeft. Daardoor verandert ook de betekenis van die wet, via de jurisprudentie. Zo ontstaat een hermeneutische cirkel van een algemeen juridisch principe, gevuld met concrete juridische oordelen.

Maar, zegt Gadamer, we moeten ook nog op de juiste manier in die cirkel terecht komen. En dan zijn er struikelblokken, want ieder van ons brengt zijn denkkader mee, zijn hoogstpersoonlijke eigen systeem van overtuigingen en verwachtingen, die hij heeft geaccepteerd als zijnde waar voor de wereld waarin hij leeft. Product van zijn opvoeding en levenservaringen. Dat denkkader beïnvloedt hoe we reageren, wat we voelen, hoe en wat we waarnemen, wat we goed- en afkeuren, enz.

En het is maar heel zelden bij alle mensen gelijk. Iets dat vaak over het hoofd wordt gezien als we het over cultuurverschillen hebben.

Verstaanshorizon

Een consequentie is dat we woorden niet allemaal op dezelfde manier gebruiken. Woorden hebben nuances van betekenis en gevoelsinhoud, die afhankelijk zijn van het denkkader, van de spreker, en natuurlijk ook van de aangesprokene. Gadamer noemt dat 'verstaanshorizon'. Telkens als we iets nieuws ervaren of leren, wordt onze horizon wijder en wordt verder leren gemakkelijker. Hoe wijder onze horizon, hoe groter de kans op goed verstaan.

Onbevooroordeeld 'verstaan' is onmogelijk. Vóóroordelen kunnen struikelblokken zijn, maar ze zijn juist weer nuttig en productief als je je ervan bewust bent.

Bijvoorbeeld: je begint een boek te lezen met je eigen verstaanshorizon, je vertrouwde betekenissen en overtuigingen. Die leveren je een min of meer 'klaarliggende' interpretatie van wat je leest. Het komt er nu op aan die op het spel te zetten, kritisch te laten bevragen door wat je leest. Vooroordelen worden dan bevestigd of ontkend. Doe je dat niet, dan riskeer je misinterpretaties. Slaagt dat dialectische vraag- en antwoordspel, dan heb je de tekst 'verstaan' in de nieuwe betekenis: 'probleem verheldering'. In het jargon van Gadamer heet dat horizonfusie of horizonversmelting.

Let wel, dat hoeft helemaal niet te betekenen dat je het met de schrijver eens bent. Je hebt alleen maar geïnterpreteerd wat hij zegt. Verstaan en beoordelen zijn totaal verschillende zaken. Zo'n vraag- en antwoordspel gebeurt zinnebeeldig bij lezen, en ook bij muziek beluisteren of verstaan van schilderijen, films of ander kunstwerk. Maar in een goed gesprek gebeurt het letterlijk. Voorwaarde is steeds dat we onze geest open houden voor alles wat binnenkomt. Dat we dus bereid zijn eerdere ervaringen en meningen op het spel te zetten, en ruimte te bieden voor iets nieuws. Pas als beide gesprekspartners dat doen, hebben ze zich op de juiste wijze in de hermeneutische cirkel geplaatst.

Een gesprek beginnen alleen om gelijk te krijgen komt nooit aan horizonversmelting toe. Een grondgedachte van hermeneutiek à la Gadamer is namelijk het uitgangspunt dat de ander wel eens gelijk zou kunnen hebben.

In de wetenschapsfilosofie was dat ook al een stelling van Karl Popper. Zonder goede wil van beide kanten is een hermeneutisch gesprek niet mogelijk. Een nuttig middel is vragen stellen. Die houden de dialectiek op gang, en ze houden alle mogelijkheden zo lang mogelijk open. Ze brengen beide partijen nieuwe kennis en ervaringen. De juiste vragen stellen is belangrijker dan de juiste antwoorden geven. En vaak ook moeilijker. Vragen is alleen maar gemakkelijk als je niet op verstaan uit bent, maar alleen maar je eigen gelijk wilt halen. Of de ander wilt afkraken.

De specifieke begrippen van Gadamer nader toegelicht:

Verstehen, Wirkungsgeschichte, Einverständnis in der Sache, en Verständigungsgemeinschaft

Verstehen

Het Duitse 'Verstehen' is een grondwoord van Gadamers hermeneutisch denken². Wildschut vertaalt dit begrip met 'verstaan', omdat de gangbare vertaling 'begrijpen' in een filosofische tekst een lading van theoretisch 'begrip' uitdrukt, waar het voorthematisch verstaan en interpreteren aan voorafgaat.

Gadamer schrijft: *"Verstaan is direct deelhebben aan het leven, zonder de theoretische bemiddeling door het begrip"*.

Het begrip 'verstaan' roept, meer dan 'begrijpen' het beeld op van de luisteraar, die zijn oor te luisteren legt aan degene met wie hij in gesprek is. In de filosofie van Gadamer, de filosofie van het verstaan, wordt het 'verstaan' gezien als model voor de omgang. Het is niet alleen een omgang met de ander, maar ook het andere, zoals teksten, verhalen, dromen, spel, muziek, film en een kunstwerk. Kortom met alles wat verstaan wil worden.

Soms wordt het woord 'Verstehen' door Wildschut vervangen door 'begrijpen', omdat hij vindt dat het geen fraai Nederlands oplevert, maar dat betekent wel dat dit een iets groter risico van misverstand oplevert.

In het 'verstaan' worden niet alleen teksten begrepen, maar ook inzichten opgedaan en waarheden gekend. Verstaan is niet mogelijk zonder goede wil van beide kanten. Het kan dus niet als een 'technische exercitie' tot slagen worden gebracht.

'Verstaan' is niet een statisch geheel, maar wordt gekenmerkt door actie en beweging: het roept een proces op en zet een ontwikkeling in gang.

Verstaan gebeurt in een dialectisch vraag-en antwoordspel. In een gesprek gebeurt dat letterlijk, bij het lezen van teksten en het beluisteren van muziek zinnebeeldig.

Elke vorm van 'verstaan' begint met een verstaanshorizon (ofwel denkkader). Je leest bijvoorbeeld een boek. Je begint eraan met je eigen verstaanshorizon: jouw voorraad betekenissen en begrippen. Elk verstaan is in essentie bevooroordeeld (Gadamer 259). Het vooroordeel heeft een functie, want het moet op het spel worden gezet door het kritisch te laten bevragen. De Verlichting heeft het vooroordeel in een negatief daglicht gezet. Ook het vooroordeel van de Verlichting (niet uitgaan van een autoriteit, zoals een God of de ratio of de empirie) is weer een vooroordeel.

De vooroordelen van een individu vormen de historische werkelijkheid van zijn bestaan (meer dan zijn oordelen). Het verstaan moet zelf niet als subjectieve handeling worden opgevat, maar als invoegen in een overlevingsgeschiedenis (Gadamer 278).

² In mijn algemene inleiding zal aandacht gegeven worden aan het gegeven dat verstaan hoort bij de menselijke ervaring en dat Gadamers filosofie gestoeld is op de rehabilitatie van het vooroordeel, dit tegenover het geloof van de absolute zekerheid van de natuurwetenschappelijke methode.

Natuurwetenschappen zijn gericht op het verklaren van natuurverschijnselen met behulp van algemene wetten, maar in de geesteswetenschappen gaat het om verstaan van verschijnselen als menselijke taaluitingen of andere menselijke handelingen, en die zijn per definitie altijd concreet en uniek. Voorbeelden: een natuurwetenschapper kan een steen of een atoom onderzoeken en verklaren, maar niet verstaan. Een menswetenschapper daarentegen kan niet verklaren waarom een grap leuk is of waarom liefdesverdriet erg is. Dat kan hij alleen maar 'verstaan'.

Het verstaan vindt plaats in de hermeneutische cirkel, verdienste van Heidegger (G 280), die de existentiële fundering daaraan heeft gegeven. De cirkel is niet van formele aard, noch subjectief, nog objectief: ze beschrijft het verstaan als interactie van de beweging van de overlevering (tekst, etc.) en de beweging van de interpreter (281). De anticipatie van zin wordt bepaald door de gemeenschappelijkheid en is voortdurend in ontwikkeling.

(De cirkel van het verstaan is geen methodische cirkel, maar beschrijft een ontologisch structuurmoment van het verstaan).

De hermeneutiek dient aansluiting te vinden bij de traditie van de overlevering en moet de voorwaarden ophelderen waaronder verstaan tot stand komt (G 282). Ze moet niet een procedé ontwikkelen om het verstaan te ontwikkelen.

De romantische hermeneutiek was alleen bezig met: een auteur beter begrijpen dan hij zichzelf had begrepen (G 283).

Verstaan is altijd een reproductieve, maar ook productieve handeling. Het is een anders begrijpen.

(De essentie van de vraag is het openhouden van mogelijkheden) (286).

Het historisme (het historisch objectivisme, die van zichzelf afziet) onttrekt zich van de reflectie een eigen vooroordeel te hebben. Een waarlijk historisch denken moet de eigen historiciteit meedenken.

Verstaan is een werkingshistorisch proces.

En zo komen we bij het principe van de Wirkungsgeschichte.

Het principe van de 'Wirkungsgeschichte'

Wildschut vertaalt 'Wirkungsgeschichte' met werkingsgeschiedenis. Hij verklaart dat de vertaling een niet al te fraai germanisme oplevert, maar dat in de Nederlandse Gadamer receptie de vertaling gebruikelijk is. Een alternatief is niet voorhanden. Naast 'werkingsgeschiedenis' komen we ook wel 'effectieve geschiedenis' tegen, maar dat heeft de bijklank van doeltreffendheid, die niet in 'Wirkungsgeschichte' is gelegen. Ook de lexicale uitleg van receptiegeschiedenis heeft een beperkte uitleg van 'geschiedenis van de receptie van een kunstwerk'.

De bemiddeling tussen heden en verleden als 'wirkungsgeschichtlich' moeten we als een proces van verstaan opvatten. Dit verstaan is niet iets wat we ons kunnen toe-eigenen, maar als een invoegen in het overleveringsgebeuren, waarin heden en verleden voortdurend worden bemiddeld. Daarnaast moet dit verstaan als toepassen worden gezien. Hier breekt Gadamer met de klassieke hermeneutiek die verstaan, uitleggen en toepassen als verschillende stappen ziet.

Om geschiedschrijving haar werk te laten doen, moeten we haar bevragen. De vooroordelen waarmee we naar een tekst toestappen zijn hiervoor essentieel. Als we ze zouden afschaffen, zoals de Verlichting wil, dan zouden we onze band met de geschiedenis kwijtraken. En zonder deze band kunnen we haar niet verstaan. Met het aanvaarden van het vooroordeel aanvaarden we een historische autoriteit.

Historiciteit betekent volgens Gadamer: nooit opgaan in een weten van zich (Gadamer 289). Ofwel vertaalt als 'werkingsgeschiedenis'. Het is zelfs essentieel volgens Gadamer, om niet uit de cirkel van verstaan te stappen, maar er juist op een goede manier in door weten te dringen.

In het gesprek wat we zo met de geschiedenis aangaan zal ook de vrager bevraagd worden. Gadamer stelt dan ook dat we een tekst pas verstaan als we de vraag verstaan die het aan ons stelt. In het heen en weer van vraag en antwoord ontplooit zich een 'horizonversmelting'.

Nogmaals: Bij het interpreteren vertrekken we altijd vanuit een bepaald referentiekader. Dit referentiekader vormt als het ware een horizon, die bepaald is door onze historische en culturele verankering. Met andere woorden, we hebben altijd verwachtingen en vooroordelen wanneer we bijvoorbeeld een kunstwerk bekijken. Het kunstwerk heeft op zijn beurt ook een eigen horizon, die bestaat uit alle interpretaties van het kunstwerk: de 'werkingsgeschiedenis'. Interpreteren is vervolgens het heen-en-weer bewegen tussen en het versmelten van horizons. Er is dan sprake van een bemiddeling tussen de interpreter en het geïnterpreteerde – zoals bij de wet, de Bijbel of een tekstinterpretatie. Ook is er een bemiddeling tussen het heden en het verleden. We lezen de klassiekers uit de literatuur niet alleen om het verleden te bewaren, maar ook omdat ze ons voorbeelden geven en ons nu iets vertellen

Einverständnis in der Sache

Het doel van het 'verstaan' is de³, de horizonversmelting of fusie. Of anders: het doel van elke communicatie en van al het verstaan is dat men het eens wordt over de zaak zelf: 'Einverständnis'. Het is een geslaagd overleg, een horizonverruiming met een voorlopige 'nieuwe' verstaanshorizon.

De hermeneutiek heeft van oudsher de taak overeenstemming tot stand te brengen waar die is verstoord of ontbreekt.

Als het hermeneutisch cirkelcontact tot overeenstemming leidt, dan delen betrokkenen hun '**Verständigungsgemeinschaft**', en treedt er een horizonverruiming op ofwel 'Verstehen'.

De toepassing van de moderne hermeneutiek kunnen we als een uitdaging zien om tot een beter verstaan van mensen te komen. De eerste toepassing met betrekking tot de psychotherapie daarvoor is door Rob Lubbers gedaan, geïnspireerd door Langeveld, in zijn boek Psychotherapie door beeld en begripsvorming.

In zijn boek maakt Rob Lubbers gebruik van de uitgangspunten van Gadamer. Het interne artikel *Experiëntiële psychotherapie door beeld en begripsvorming - de hermeneutische invalshoek - (2002)* betreft een nadere uitwerking. De hermeneutische visie op psychotherapie bestaat uit verwoorde inzichten in hoe het met mensen is gesteld en hoe deskundigen hen terzijde kunnen staan. Want niet alleen menselijke producten zoals wetenschapsopvattingen van toen en nu, maar ook verlangens en geheime wensen, angst en onzekerheid, onmacht en ingeslepen patronen kunnen onderwerp van hermeneutische verheldering, ondersteuning en correctie zijn. Het bezwaar tegen de methodisch-wetenschappelijke bewerking daarvan, zoals de hermeneutiek beoogt, kan leiden tot een uitsluitend exacte wetenschapsbeoefening met geoperationaliseerde begrippen en hypothesen. De hermeneutiek volgt een andere weg: die van het onderzoek naar denk- en communicatiewijzen door alle tijden en culturen heen.

Bij Rob Lubbers ging het dus voortdurend om die '**Verständigungsgemeinschaft**' en gebruikt de hermeneutiek als correctief.

Gerard Weststeijn

Doetinchem 7 november 2014

³ Ik zoek nog naar de vertaling van Wildschut, etc.

